

De Heraut

voor de

Bereformeerde Kerken in Nederland.

Het nadrukken van den inhoud van dit blad is verboden overeenkomstig de Wet op het Auteursrecht.

Zondag 26 October 1913. N°. 1866.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden.
Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonnementen en Advertenties aan de ADMINISTRATIE. Bureau: Warmoesstraat 96, te Amsterdam.
Inzendingen, die later dan Donderdag 's namiddags te 12 uur worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Abonnementsprijs: franco aan huis, per drie maanden f 1.20, voor België per jaar f 5.30 bij vooruitbetaling, voor het verdere buitenland en Ned.-Indië per jaar f 6 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers f .10. Abonnementen worden aangegaven door het Bureau te Amsterdam, Boekhandelaars, Postdirecteuren enz.
Advertenties: van 1 tot 6 regels f 1.20, voor elke regel meer f .20. Aanvragen en vermelding van liefdegaven f .12 per regel.

Van de Voleinding.

CVI.

VIERDE REEKS.

VII.

Want gelijk de Vader het leven heeft in zichzelf, alsoo heeft Hij ook den Zoon gegeven, het leven te hebben in zichzelf.
Joh. 5 : 26.

Zoo gaan we dan uit van de onderscheiding, dat er tweerlei werking in het creatuur is, die wel beide van God uitgaan, maar de ééne direct, de andere indirect. Direct in wat we de natuur noemen, mits dan als onbezield verschijnsel genomen, en indirect in al wat leven heeft. Waar zich in eenig schepsel leven vertoont, hebben we met een eigen wezen te doen, dat een middenpunt bezit, en uit dat middenpunt van zijn wezen zijn actie doet uitgaan; een actie die wel evenzoo als de actie in electriciteit, magnetische kracht, koude, warmte en wat dies meer zij, van God uitwelt, en dus Goddelijke kracht is, die in het schepsel werkt, maar altoos zoo, dat bij alle Leven God het bezit van het vermogen om zulk een spontane actie te doen uitkomen, eerst zelf in het creatuur gelegd heeft, ze nu van het creatuur doet uitgaan, en ze alzo aan het wezen van dit creatuur bond. God kon Kain gedood hebben door een bliksemsticht; dat ware een directe actie Gods geweest; maar het gevaar bestond ook dat Kain gedood kon worden door een mensch; en daartegen, als tegen een indirecte actie, verzet God zich niet met zijn Almacht, maar door zijn woord, door 't vermaan, door 't verbod, en door de aan dat verbod verbonden bedreiging. Metterdaad heeft men dan ook eerst vasten grond onder de voeten, zoo men het Leven omschrijft als het bezit van een vermogen om een actie, welke dan ook, mits een doel beoogend, van zich te doen uitgaan. Een actie die niet veroorzaakt is door iets dat van buiten aankam, maar door een kracht die opkomt uit het handelend creatuur zelf. En tegelijk wordt dan dat leven toch weer geheel uit God afgeleid, door er bij te voegen, dat de actie in de onbezielden natuur rechtstreeks van God uitvloeit, terwijl ze, bij al wat leven heeft, opkomt uit een bron, die God zelf in ons schiep, maar zoo, dat Hij niet zelf die Fontein is.

Wat men hier tegen aanvoert houdt geen steek. Men werpt namelijk tegen, dat zulk een actie ook daar voorkomt, waar toch van geen leven sprake is, en wijst dan b.v. op de aantrekkingskracht der magneet. Komt een voor aantrekking vatbaar voorwerp onder het bereik van de magneet, dan ontstaat er aanstonds een actie, en de kracht waardoor die actie wordt te wege gebracht, komt niet van buiten aan de magneet toe, maar komt van de magneet zelf. Zoo ook wijst men er op, dat het veld in verschillende vormen zich vertoont, van damp, regen, ijzel, sneeuw, hagel en ijs, en dat de vormende kracht voor deze velerlei formatie wel uit de atmosfeer komt door de koude of de hitte, die uit de atmosfeer op het veld inwerkt, maar dat toch de onderscheiden vorm, waarin het veld alsdan optreedt, zijn verklaring in de aardheid van het veld zelf vindt. Zoo kan men wijzen op 't geweld van den oceaan, op de levende actie in den waterval, en niet minder op aardbeving, donder en bliksem, ja, op veel meer nog. Immers op alle manier worden ook in de onbezielden natuur werkingen openbaar, die te wege worden gebracht door krachten, die in en door de gereedschap van de stof, in haar rijke chemische samenstelling en fysieke gesteldheid zich vertoonen. Dit wordt dan ook door niemand betwist. De werking van de van God uitgaande kracht in de onbezielden natuur is allerminst een willekeurige, maar is veel eer bijna op elk punt aan tweerlei gebonden, en aan de stof als middel tot krachttoefening, en aan bepaalde gegevens die deze krachttoefening regelen en beheerschen. Hiermee is natuurlijk niet geloofchend, dat God de Heere als de Schepper en Onderhouder van die stof en van de in haar werkende krachten, tevens als de Uitvoerder en Handhaver van die regelen en wetten, steeds de Oppermachtige blijft, om desverleiden deze in te grijpen, en zoo 't wonder te doen uitkomen, maar bij de gewone natuurbeschouwing staat 't toch vast, dat God Almachtig zijn werking in het machtig geheel van zijn onbezielden schepping werkt en stand doet houden in verband met de elementen die hij schiep, en met de wetten van krachttoefening, die hij zelf aan die elementen in den bouw van het Heelal gesteld heeft. Maar of men hierbij denkt

aan de aantrekkingskracht die de verhouding tusschen de zon en de planeten regelt, aan den warmtegloed die van de zon op alle planeten, en zoo ook op onze aarde uitstraalt, toch zijn en blijven deze werkingen alle rechtstreeks op 't creatuur uitgaan, en er is in deze elementaire sfeer op niet één punt een eigen wezen aan te wijzen, dat, als een zelfstandig middenpunt, stof en kracht in gebruik kon nemen, ter bereiking van een inherent of gekozen doel. Reeds wezen we er op, hoe de poëzie, en straks de religieuze fantasie, zich wel het aanwezig zijn van zulke wezens in stroom en oceaan, in donder en bliksem en in zooveel meer gedroomd heeft, en hoe in de Heidenwereld uit deze poëzie en fantasie heel een geesteswereld in de elementaire natuur was ingetooverd, maar juist die poëzie en fantasie strekken ten bewijze, dat wij er zoo iets wel in kunnen tooveren en verbeelden, maar dat het eigen wezen juist datgene is, wat in alle onbezielden natuur ontbreekt, en de tegenstelling tusschen het bezield en levenloze creatuur uitmaakt.

Er blijve dus wel nadruk op gelegd, dat 't Leven niet alleen het bezit is van een vermogen om doelbeoogend een actie of werking of beweging te openbaren, dank zij een kracht die niet van buiten toekomt, maar opkomt uit 't voorwerp zelf, doch dat er steeds is bij te voegen, dat die kracht opkomt uit het wezen van het voorwerp of van 't schepsel dat geacht zal worden te leven. Het gewicht hiervan springt in het oog. Koude, warmte, electriciteit, magnetisme en zooveel meer zijn krachten, die op 't voorwerp inwerken van 't eerste oogenblik dat ze er mede in aanraking komen, en voorts aldoor en ongestoord, totdat ze de aanraking ermee door scheiding weer verliezen. Het voorwerp is hierbij geheel lijdelijk en de actie gaat door, geheel onverschillig wat 't voorwerp ervaart. Wel komt er reactie van velerlei kracht op, maar die komt op uit geheel gelijksoortige natuurkrachten die weer even gestadig en geregeld werken. Geheel anders daarentegen staat het met de levende wezens. In een levend wezen toch is een middenpunt waarin de zetel van de levenskracht schuilt, en uit dat middenpunt komt die eigen actie op, die een geheel ander karakter draagt dan een natuurkracht. Deze actie toch werkt of slaapt, ze werkt met volle of met gedeeltelijke kracht, ze is eenvoudig of saamgesteld, ze richt zich op 't ene of op 't andere doel, en is daarom te allen tijde afhankelijk van iets dat in het wezen zelf van 't levende voorwerp de richting aangeeft en 't doel bepaalt. Het onderscheid tusschen de natuuractie en de actie in 't levende wezen kunt ge tot aan uw eigen lichaam waarnemen. Grijpt de koude van de atmosfeer u aan, zoodat uw huid of uw keel, of welk lichaamsdeel ook, catarrhaal wordt aangedaan, dan ondergaat een actie van een natuurkracht, waartegen ge vaak machteloos overstaat. Oefent ge daarentegen uw ledematen door beweging, door gymnastiek of door wat ook, dan zijt gij 't die uwe zenuw- en uw spierkracht zelf gebruikt en aanwendt om den welstand van uw lichaam te verhoogen. Ge kunt door geweldige pijnen in 't gebit, ge kunt door spit of licht, door ischias of rheumatiek derwijs worden aangegrepen, dat ge ten slotte machteloos nederligt, en toch vernooft ge met de kracht en energie van uw wezen daar niets tegen. Het zijn al uitwendige krachten die u aangrijpen, en die alleen generaliseerd kunnen worden door een uitwendig middel. Daarentegen kunt ge in oogenblikken van gevaar door moed en energie uw vermogen, uw sterkte, uw kracht zoozeer verhoogen, dat uw actie soms meer dan verduubbeld wordt. Vandaar dat ook in de Schrift zoo telkens 't vermaan staat opgetekend: »Vrees niet, wees sterk, en heb goeden moed«. Al zulke woorden strekken toch om op ons ik, op het middenpunt van ons wezen, in te werken, ten einde daaruit zoo mogelijk een eigen actie te doen opkomen.

Het verschil is en blijft alzo, dat we de natuurkrachten ondergaan en hierbij dus passief verkeer, terwijl omgekeerd bij elke uiting van Leven de actie uit het centrum van ons wezen opwerpt, en zich uit in activiteit. Ge ziet dan ook op alle terrein, hoe 't onderscheid tusschen krachtige en zwakke personen juist daarin uitkomt, dat de zwakken zich passief laten beheerschen, terwijl de sterke figuren tintelen van actie, aanstonds tot het nemen van initiatief gereed staan, en steeds met volen aandrang hun actie laten opkomen uit den grond en uit het middenpunt van hun eigen wezen. Het is dan ook dat eigen wezen, met eigen aard, waarin het Leven zijn grond en oorsprong vindt. Een creatuur waarbij zich niet anders voordoet dan die algemeene verschijnselen, die een geheel algemeen

karakter dragen, en bij wier werking dit creatuur geheel passief blijft, moge schitteren door zijn vormen en tintelingen, maar wijl 't geen eigen wezen bezit, en van alle spontaneiteit verstoken is, leeft het niet; iets wat men 't beste daaraan voelt, dat poëzie en fantasie nu daargelaten, niemand zeggen zal dat een ster die verdoofde, of een waterval die ophield te spreken, dood is. Als vanzelf voelt een ieder, dat van dood alleen bij zulken voorwerp creatuur sprake kan zijn, dat een eigen wezen bezit, en krachtens den eigen aard van dat wezen een zelfstandige werking openbaren kon. Die zelfstandige actie moge in 't ooglopende krachtig zijn, of zoo diep in 't voor ons verborgene schuilt, dat slechts de sterkste microscoop het leven en de actie in de microben of protozoën ontdekken kan, maar hoe ook in afmeting uiteenlopend, één blijft steeds de vraag die over het aanwezig zijn van leven beslist; deze namelijk: Hebt ge met een eigen wezen te doen, en is er in dat wezen een middenpunt van waar de kracht op een eigen wijze uitgaat.

Dit eigen wezen met een eigen centrum en met eigen individueel karakter is een gave Gods. Het is een schepping van den Almachtigen, en niets is er in dat levende wezen, dat niet door God bepaald, door God alzo besteld is, en in die gesteldheid door God onderhouden wordt. Maar hoe volstrekt ook de afhankelijkheid zij, waar in alzo elk levend wezen van den levenden God staat, het verschil tusschen een creatuur onder eigen wezen en met een eigen wezen gaat toch heel de Schepping door. Beide het met leven bezield en het levenloze is er, om Gods majesteit te verheerlijken; maar de roeping gesteld aan al wat leeft, staat veel hooger. Ge kunt in een donkere zaal rondwandelen, met een kaarslicht in de hand zoeken naar wat gemist, maar ge kunt ook in die zaal de lichten aan de zoldering ontsteken, zoodat 't licht uit een eigen bron naar alle zijden heenstraalt. En zoo is ook de inrichting en gesteldheid van heel Gods Schepping. Er is in de Schepping een elektrische actie die God als met eigen hand op alle punten tintelen laat, en in stand houdt, maar er is ook een nog veel rijker actie, waarvoor Hij de bron waarvan ze uit zal gaan, buiten zich tot aanzijn riep, en alleen de actie die hieruit opkomt, is het Leven.

Voorzover er nu sprake is van het Leven in den mensch of van het Leven in de hoogere dieren, levert dit geen bedenking op. Het feit staat vast, dat en mensch en dier het vermogen bezit om zich te bewegen en een actie van zich te doen uitgaan, en tegelijk is het aan geen twijfel onderhevig of en bij den mensch en bij de hoogere dieren komt die kracht niet van buiten, maar uit hun wezen zelf op. Een kind moet eerst gedragen en in den leiband geleid worden, maar als het leven zich volter gaat ontplooiën, staat het op eigen beenen en gaat 't met eigen gaat zelfstandig en vrij. Was er dan ook alleen bij den mensch en bij het hoogere dier van Leven sprake, zoo zou zich geen verder bezwaar opdoen. Doch zoo is het niet. Het leven wordt evenzoo waargenomen in de microbische verschijnselen, en evenzoo staat vast, dat er Leven is ook in het plantenrijk. Niemand aarzelt dan ook om van een gansch verdorde plant te zeggen, dat ze dood is. Het is zoo, dat we bij een plant er meer nadruk op leggen, dat ze, eenmaal verdord, dood is, dan dat ze, nog op haar wortel tierend, leeft. In zekeren zin kan men dan ook zeggen, dat er van Leven meer bij mensch en dier wordt gesproken, en dat 't in 't bijzonder het dood-zijn is, dat zich van mensch op 't dier en ook op de plant in 't gemeene spraakgebruik uitstrekt. Doch ook al neemt men dit verschil in aanmerking, toch neemt dit onderscheid in 't spraakgebruik niet weg, dat dood een hoedanigheid is, die alleen te pas kan worden gebracht bij wat leefde, en in geen geval zou 't ons daarom geoorloofd zijn 't Leven tot mensch en dier te beperken. Het Leven toch sluit ook de eigenaardige existentie van de plantenwereld in. Hierbij echter doet zich nu deze moeilijkheid voor, dat het Leven in de Schrift gemeenlijk aan de ziel hangt, en dat we in de Schrift dan ook telkens lezen van de ziel van het dier, maar dat dit begrip van ziel bij de plant niet pleegt te worden. Bij het dier gaat dit gebruik van ziel zóó sterk door, dat we in Levit. 24 : 18 zelfs lezen, dat wie eenig vee zal gedood hebben, het zal hebben weder te geven: ziel voor ziel, maar van de plant gebruikt de Schrift het woord ziel nooit.

In onze gewonen omgang hebben wij het begrip van 't Leven nog meer beperkt. Let er maar op, hoe vreemd menigeen opziet,

als ge 't waagt aan een dier een ziel toe te kennen. Door invloeden van buiten, meest van wijsgeerigen aard, heeft men er zich aan gewend om bij 't gebruik van 't woord ziel aanstonds aan een geestelijk wezen te denken, en dan mocht 't nog aangaan om bij enkele van de hooger bewerkte dieren, bijzonderlijk bij den hond, van trouw, van gehechtheid, van liefde te spreken, en zoodoende zekere geestelijke actie ook in de ziel van een dier te vermoeden, maar zoodra daalt men niet af tot de lagere dieren, met name tot de visschen, of alle schijn hiervan zelfs ontgaat ons, en in de nog veel lagere wereld van de alleen microscopisch waarneembare diertkens, kunnen we aan het denkbeeld zelfs dat ook hier nog van een ziel sprake kon zijn, toch eigenlijk geen plaats in onze gedachte geven.

Toch is het alleszins zaak, de stellige uitspraak der Heilige Schrift, dat de dierenwereld met de menschenwereld in veel inniger contact staat, dan de publieke opinie meest gist, scherp onder de oogen te zien. Het is in dit verband zoo opmerkelijk, dat vooral na den vloed op dat contact zoo met nadruk gewezen wordt. Zelfs in het Verbond door God met Noach, en in Noach met alle komende geslachten gesloten, wordt de dierenwereld rechtstreeks opgenomen. Er staat toch met zoovele woorden in Gen. IX : 9 v.v.: »Ziet, ik richt mijn Verbond op met u en met uw zaad na u, en met alle levende ziel die met u is, van het gevogelte, van het vee, en van alle gedierte der aarde met u; van allen die uit de ark gegaan zijn, tot al het gedierte der aarde toe.« Deze uitspraak is derhalve zoo stellig en uitdrukkelijk mogelijk, en deze uitspraak is een woord van God zelf. Opmerkelijk is het zelfs, dat er niet alleen sprake is van de diersoorten die in de ark gered zijn, maar ook van de overige dieren. Er staat toch: »Van alle dieren die uit de ark gegaan zijn, tot al het gedierte der aarde toe.« In de ark nu moesten worden opgenomen: »Van al wat leeft, van alle vleesch twee van elk, van het gevogelte, van het vee, en van al het kruipend gedierte der aarde.« (Gen. 6 : 19 en 20). Men zou dus zeggen, hoe kan er dan in Gen. 9 : 10 nog bij staan, dat God zijn Verbond sloot niet alleen met alle dieren die in de ark gegaan zijn, maar bovendien met al het gedierte der aarde? Ge zoudt zoo zeggen, die bijvoeging heeft hier geen zin. Ging alle dier in de ark, dan kon ook alleen met wat uit de ark ging het Verbond zijn aangegaan. En toch staat 't er zoo uitdrukkelijk bij: »Tot al het gedierte der aarde toe.« Vermoed is, dat dit sloeg op de waterdieren, daar de vloed uitaardde de waterdieren niet verzwolg, doch veel eer te overvloediger existentie aan de waterdieren verschaft. Van het medenemen van levende visch in de ark is dan ook geen sprake. Er wordt in Gen. 6 : 20 alleen gesproken van het gevogelte, het vee en het kruipend gedierte, niet van de visschen. Doch natuurlijk, buiten de dieren die Noach mee in de ark nam, is er een geheele dierenwereld in het aardrijk zelf schuilend, en voorts die heel andere dierenwereld die alleen de microscoop kan waarnemen. In elk geval blijkt uit Gen. IX : 10, dat onder het begrip van: levende ziel alle denkbare dieren worden opgenomen, en dat de ziel volstrekt niet alleen aan de hooger bewerkte dieren wordt toegekend. Tot de dieren, die op de aarde kruipen, behoort ook de slang, ook de worm, ook de slak, en duidelijk wordt dan ook hier uitgesproken, dat ook deze dieren een ziel hebben. Dat ook de visschen hierbij niet worden uitgezonderd, blijkt uit Lev. 11 : 10, waar we lezen: »Maar al wat in de zee en in de rivieren, van alle gewemel der wateren, en van alle levende ziel die in de wateren is, geen vinnen of schubben heeft, die zal u een verfoeisel zijn.« Ook dus van alle vischssoorten wordt hier uitgesproken, dat ze, tot de kwal en zeester toe, een »levende ziel« hebben. Hiervan nu wijkt ons tegenwoordig gebruik van het begrip ziel geheel af. In strijd met wat de Schrift aangeeft, wordt de ziel alleen bij den mensch als bestaanbaar gedacht, en van daar de onwil die zich openbaart, zoodra van de ziel in veel ruimer zin gesproken wordt.

Toch zijn we geneigd om ons aan het Schriftgebruik weer aan te sluiten. Te meer is dit zaak, nu de Evolutiveer van Darwin hand over hand in de ongelooftige kringen veld wint, en het steeds duidelijker doet uitkomen, hoe verkeerd het was den band, die de dierenwereld met onze menschenwereld verbindt, geheel weg te denken. Zelfs in den offerdienst van Israël was toch die samenhang steeds bewaard gebleven. Het lam werd niet enkel voor den mensch, maar in zijn plaats Gods opgeofferd. Zelfs op den Christus is, in verband hiermede, het beeld van het Lam Gods overgebracht, en is zoo ook het beeld van den Leeuw ter kenschetsing van de hooge positie van den Messias in de Schrift opgenomen. Ja, zoo nadrukkelijk wordt hierbij op de ziel van het dier gewezen, dat we zelfs vernemen, hoe de ziel van 't offerdier in zijn bloed is, en dat daarom het bloed van het offerdier, en straks het bloed van den Christus, moest vergoten worden, om leven voor leven te stellen en zoen te weeg te brengen. Wel verre van toe te geven aan het averechtsch gebruik om van een ziel alleen bij den mensch te gewagen en den samenhang van de dierenwereld met ons menschelijk leven scherpweg af te snijden, zijn we alzo gehouden om op dit verband tusschen mensch en dier weer de aandacht te vestigen, en alzo te voorkomen dat niet de Evolutiveer steun ontleene aan ons verzuim en wanbegrip. De samenhang tusschen mensch en dier spreekt toch ook in het reële leven zoo sterk, dat ge, door dien band geheel te loochenen, juist aan de Evolutiveer, die er weer de aandacht op vestigt, een al te schoone kans geeft om vooral vier week van gemoed is, te vertederen. Men weet, hoe ook in het Buddisme van oudsher op dat verband met de dierenwereld nadruk viel. En zoo ziet men ook thans, hoe de Evolutiveer van Darwin steun vindt in het reële verband tusschen mensch en dier, dat de publieke opinie ook onder ons zeer ten onrechte glippen liet; en deze leer van Darwin geeft dan weer ingang aan allerlei Theosophische mijmeringen, en deze Theosophische schemerende gedachten leiden dan weer ongemerkt de geesten van het Evangelie naar Buddha over. Het is daarom thans vooral zaak om ook op dit punt weer tot de Schrift terug te keeren, en het innig verband dat tusschen de dierenwereld en ons menschelijk geslacht bestaat, weer ten volle tot zijn recht te doen komen.

Doch dan natuurlijk moet men in 't woord: ziel ook niet meer leggen dan er oorspronkelijk door de Schrift in gelegd is. Wie toch ons gemeenschapsleven met den levenden God als een eigen vermogen aan de ziel toeschrijft, en dan de ziel als zoodanig opvat als de draagster van dit gemeenschapsleven met het Goddelijk Wezen, moet er zich uiteraard wel met alle kracht tegen verzetten, dat men een ziel, opgevat in dien hoog geestelijken zin, ook aan een slak of rups zou toekennen. Daar zou heel ons heilig besef tegen opkomen, en het meest welbewust verzet tegen zoo averechtsche voorstelling zou bij niemand, die geestelijk milde, kunnen uitblijven. Doch zoo is 't dan ook in de Schrift in 't minst niet bedoeld. Als er in de Schrift sprake is van »alle levende ziel«, zoodat ook zelfs al het kruipend gedierte der aarde er onder begrepen wordt, dan betekent ziel niet anders dan de zetel van een eigen leven.

Het begrip ziel drukt dan niet anders uit, dan dat er in de creaturen die een ziel hebben, een eigen wezen schuilt, en dat dit wezen in zijn middenpunt, in zijn centrale existentie, een uit God afgeleide, maar toch zelfstandige bron van actie bezit, van waar beweging en werking kan uitgaan. Daarom wordt er dan ook telkens gesproken van: alle levende ziel. Een rotssteen heeft geen ziel, omdat de steen niet leeft; de mier, de honingbij, de spin, de vlieg en zooveel meer diertkens leven, en omdat ze leven, moet er in deze dieren een centrum, een eigen bron van leven zijn, en deze zetel van zelfstandig bestaan en eigen leven in alle deze dieren evenals in den mensch draagt den naam van de ziel. Er wordt met dit toekennen aan het dier van een ziel dus in 't minst niet uitgedrukt, dat ook het dier een hooger geestelijk bestaan zou hebben, of op wat wijze ook kennis van Gods bestaan en gemeenschapsleven met God zou bezitten. Daar willen wel de materialisten uit de school van Haeckel heen, die, om toch al wat in en aan den mensch is, door evolutie uit het eerste stofke af te leiden, zelfs zoover gaan, dat ze tot in de protozoën en electronen iets onderstellen dat met onze religie één in soort zou zijn; maar al deze filosofische buitensporigheden hebben met wat de Schrift ons omtrent de ziel van het dier leert, niets hoegenaamd uitstaande. Zoo dikwijls in de Schrift van »alle levende ziel« en van de ziel in het dier wordt gesproken, en gewaagd wordt van een verbond, dat God na den vloed »met alle levende ziel« en dus ook met het vogelenrijk, met het vee, en met het kruipend gedierte aanging, wordt er op volstrekt niets anders bedoeld, dan uitsluitend op dit ééne, dat er ook in deze dieren leven was ingeschapen, en dat in dit begrip van Leven de hooge gedachte was verwezenlijkt, om in zulk een creatuur een bron van eigen krachttoefening te leggen, waardoor dan zulk een creatuur een eigen wezen, een zelfstandig bestaan en een eigen cen-